

URMEVÎ DÜŞÜNCESİNDE BİLİMLERİN SINIFLANDIRILMASI

Yrd. Doç. Dr. İsmail ŞİMŞEK¹

Giriş

İnsan, akıllı, düşünen, duyumsayan, algılayan, algıladığı, duyumsadığı, tecrübe ettiği olgu ve olayları anlama çabası içerisinde olan bir varlıktır. Onun akıllı, düşünen, algılayan, duyumsayan bir varlık olması, anlama, öğrenme, bilme isteği belli alanlara yönelik bilgi edinmesine neden olmuş, belli alanlara yönelik insanın bu anlama, algılama ve bilgi edinme çabası ise bilimlerin ortaya çıkmasını meydana getirmiştir. Zamanla yeni bilimlerin ortaya çıkması ve bu alanların çoğalması ile birlikte konu ve gayesi bakımından bilimlerin sınıflandırılması zorunluluğu doğmuştur. Bu nedenle Platon'dan başlayarak Aristo ve daha sonraki dönemlerde İslam filozofları da dâhil olmak üzere birçok düşünür ilimleri konu, gaye, benzerlik ve ayrılıkları yönünden kategorize ederek sınıflandırmıştır. Bu düşünürlerden birisi de klasik İslam düşünürleri arasında çok fazla tanınmamış olan Sirâceddin el-Urmevî'dir. Bu çalışmada Urmevî düşüncesinde ilimlerin sınıflandırılmasını ele alıp değerlendireceğiz.

Urmevî Düşüncesinde Bilimlerin Sınıflandırılması

İnsanın varlık sahnesine çıkması ile başlayan süreçte onun tecrübe ettiği olgu ve olayları anlama çabası sonucunda çeşitli bilimler ortaya çıkmış zamanla bu anlama çabası yöntemli bir araştırma süreci haline almıştır. Düşünsel tarihi süreçte insanın kendisi ve tecrübe ettiği şeylere yönelik bu bilgi edinme çabasının artarak gelişmesi, bilimlerin çoğalmasına neden olmuştur. Bu çoğalış ise, bilgi dizgesi içinde çeşitli açılardan bilimlerin yerini saptama ihtiyacını, dolayısıyla bilimlerin sınıflandırılmasını gerektirmiştir. Söz konusu ihtiyacı gidermek isteyen birçok filozof ve düşünür, bilimlerin amaçlarını, konularını, yöntemlerini, sadelik veya karmaşıklıklarını, işlevlerini, yararlarını ya da insan ihtiyaçlarını dikkate alarak, her bilimin doğuşunu, gelişimi-

¹ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Felsefesi Bilim Dalı.

ni ve diğer bilimlerle arasındaki karşılıklı bağımlılığını ortaya koyabilmek adına bilimlere ilişkin sınıflama yapmışlardır.²

Bilindiği Yunanca *episteme*, Latince *scientia*, İngilizce *science* ve Türkçede *bilim* olarak ifade edilen bu terim, dış dünyaya, nesnel gerçekliğe ve bu gerçeklikte yer alan olgulara ilişkin tarafsız gözlem ve sistematik deneye dayanan zihinsel etkinliklerin ortak adı, var olan şeylerin kaynağı ve mahiyetiyle aralarındaki ilişkileri konu alan akla dayalı bilgi, belli bir konusu olan kabul edilmiş yöntemlere dayanılarak elde edilmiş organize ve rastlantısal bilgiler bütünü şeklinde çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Amacı ise konu aldığı alanda genel doğruların ya da temel yasaların bilgisine ulaşmaktır.³

Kültür ve dil çevrelerinin farkları üzerine, onları birleştiren bazı düşünce kuralları tespit etme çabası sınıflama gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Aslında sınıflandırma faaliyeti bilinme durumunda olan nesnelere birbiriyle ilişkilendirerek ya da onları ayırarak onlara bir düzen verme çabasıdır. Böyle bir ayrımın temelini kavramlar ve olgular arasındaki bağıntıları kullanarak düşünceyi hazırlayan soyut zihni kurallar teşkil eder. Aslında sınıflandırma her türlü bilimsel faaliyetin temel özelliğini oluşturur. İster tabii isterse sosyal bilimlerin alanında olsun bilimler sınıflandırılarak, kategorileştirilerek olgu ve olaylar anlamlandırılmaya çalışılır.⁴

Düşünür ve filozoflar bilimlere ilişkin sınıflandırmalarını onların amaç, konu ya da işlevlerine, aralarındaki karşılıklı bağıntılarına, inceleme konularına, yöntemlerine ya da insan ihtiyaçlarına dayandırır. İlim dalları genellikle onların sahip olduğu aynı nitelik ve amaç birliği, onların birbirleri olan ilişki ve düzenli halleri temel alınarak sınıflandırma yapılmıştır. Bu nedenle düşünce tarihinde birçok düşünür ve filozof ilimleri sınıflara ayırma noktasında bu konu üzerinde durmuş ve ilimleri belirli yönlerden hareketle ereğine, konularına, bilgi kaynaklarına, yöntem ve alanlarına, benzer ve ayırt edici özellikleri göz önünde bulundurularak çeşitli biçimlerde sınıflandırmıştır.⁶

Düşüne tarihinde ilimlerin sınıflandırılması ile ilgili olarak kategorik bir şekli her ne kadar sistemli bir biçimde Aristoteles'in düşüncelerinde bulsak da Aristo kadar sistematik olmasa da ondan daha önce hocası olan Platon'un düşüncelerinde de belli bir kategorileşmenin izlerini bulabiliriz. Özellikle

² Eyüp Erdoğan, "Platon Ve Aristoteles'in Bilimlere İlişkin Sınıflamaları", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:7, Bahar 2009, s. 138.

³ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999, s. 130-131.

⁴ Hilmi Demir, "Klasik İlim Sınıflamasının Epistemolojik Yapısı ve Sorunları", *Kelamın İşlevselliği ve Günümüz Kelam Problemleri Sempozyumu*, İzmir 2000, s. 102.

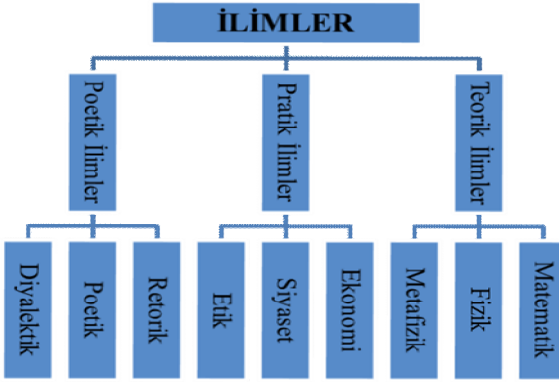
⁵ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 136.

⁶ A. Kamil Cihan, "Bilimler Tasnifi ve İbn Sina", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kayseri 2000, s. 435; Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1998, s. 36

onun *Republic* adlı kitabında Glaukon ile yapmış olduğu diyaloglarda belli bir ilim sınıflamasından bahseder. Buna göre Platon (mö. 427/347) açısından ilimler; birincisi, salt düşünce ile kavramanın dışında hiçbir biçimde ele alınamayan sayıların oluşturduğu aritmetik; ikincisi, aritmetiğe bağlı olan, kalmı olmayı bilmeye yarayan uzunlama, katımlama gibi kavramları kullanan değişmeyen bilgisi olan geometri; üçüncüsü, derinlik boyutunu inceleyen, üç boyutluların devinimini ele alan, aşağıda olup bitenlerden kişiyi yukarının bilgisine yönelten astronomi; dördüncüsü, uyumlu sesler üreten cisimlerin seslerine ilişkin bir çalışma ve uyumun bilgisi olan harmoni ve bütün bunların en tepesinde bulunan diyalektik olmak üzere ilimleri konularına göre beş kategoride belli bir sınıflandırmaya tabi tutar.⁷

İlimlere ilişkin en sistematik ilk sınıflandırma Aristoteles tarafından yapılmıştır. Aristo'nun yapmış olduğu bu sınıflama daha sonra Francis Bacon'a kadar İslam filozofları da dâhil olmak üzere hemen hemen bütün batı düşünürleri tarafından temel alınmıştır. Aristo (Mö. 384/322) ilimleri üç gurupta toplamaktadır.

Matematik, Fizik ve Metafizik'in oluşturduğu amacı eşyayı bilmek olan teorik ilimler; ekonomi, siyaset ve etiğin oluşturduğu daha çok insan eylemlerine yönelik olan pratik ilimler; retorik, poetik, diyalektik gibi ilimlerin oluşturduğu amacı daha çok edebi eserler meydana getirmek olan Poetik ilimler olmak üzere üç ana sınıflandırma yapmıştır.⁸ Bu sınıflandırmada Aristo'nun dayandığı temel nokta zihin aktarımının gördüğü işlev ve bu işlevin amacıdır.⁹

⁷ Plato, *The Republic of Plato*, trans. Allan Bloom, BasicBooks, 1968, Book VII, 526b,d; 527b; 529ab, s. 205-208.

⁸ Aristotle, *The Metaphysics of Aristotle*, trans. Thomas Taylor, London 1801, Book VI, Chapter I, s. 142-144; Robert Audi, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 40-41.

⁹ Hilmi Demir, s. 102.

Bilindiği gibi herhangi bir düşünürün ilimleri genel bir tasnife tabi tutarak onların kendi alanlarını ve diğer bilimlerle olan ilişkilerini belirlemeleri o düşünürün hem bilim ve metot anlayışını hem de varlık anlayışını yansıtır. İslam düşüncesi açısından Cabir b. Hayyân ayrı tutulacak olursa (çünkü ona ait olan tasnif şüpheli olarak görülmektedir) ilk İslam filozofu olarak nitelendirilen Kindî'nin yapmış olduğu ilimler tasnifi bu düşünce açısından ilk ve özgün bir tasniftir. Kindî ilimleri genel olarak kaynağı vahiy olan, herhangi bir çaba gerekmeden, mantık ya da matematiksel yöntemler kullanılmadan elde edilen dini ilim ve felsefenin çatısı altında toplanan insani olmak üzere iki ana kategoriye ayırmaktadır. İnsani ilimler kategorisini ise teorik ve pratik ilimler şeklinde doğrudan ilimler yani bizatihi ilimler ve kendisi başka ilimler için bir başlangıç olan aşağıdan yukarıya doğru fizik, psikoloji ve metafizikten meydana gelmek üzere ikiye ayırmaktadır.¹⁰

Kindî felsefi ilimleri ise Aristo'nun yapmış olduğu sınıflandırma temelinde nazari hikmet, ameli hikmet şeklinde iki temel kategoriye ayırmaktadır. Ona göre nazari hikmet, metafizik ve ilahiyatın oluşturduğu yüksek ilimler, matematik ve astronominin oluşturduğu orta ilimler ve tabiat ilimlerinin oluşturduğu aşağı ilimlerden meydana gelmektedir. Ameli hikmeti ise siyaset, ahlak ve ekonomi gibi ilimler oluşturmaktadır.¹¹

Kökeni Aristo'ya dayanan Kindî'nin yapmış olduğu bu ilimler sınıflamasından sonra günümüze kadar gelen klasik İslam düşüncesi içerisinde ilimlerin sınıflandırılmasına yönelik ilk müstakil ve sistematik eser olan *İhsau 'l-Ulum* adlı eserde Farabi Kindî'nin ayrımını temel alarak ilimleri matematik, metafizik ve tabiat ilminin oluşturduğu teorik ilimler ve siyaset ile ahlakın oluşturduğu pratik olmak üzere ikiye ayırmaktadır.¹² Benzer şekilde İbn Sina'da ilimleri tasnifinde aynı ayrımı sürdürmektedir.¹³ Denilebilir ki Antik Yunan filozofu Aristo'da başlayan ilimlerin teorik ve pratik şeklinde ikiye ayrılması durumu hem batı dünyasında hem de İslam düşünce dünyasında temel alınmış ve bu durum yani Aristo'nun ilimleri sınıflandırmadaki

¹⁰ Mahmut Kaya, *Kindî Felsefi Risaleler*, Klasik Yayınları, İstanbul 2014, s. 28; Kindî, "Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine", *Felsefi Risaleler*, çev. Mahmut Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul 2014, s. 274.

¹¹ Hilmi Demir, s. 103.

¹² Farabi, *İlimlerin Sayımı* (İhsau'l-Ulum), çev. Ahmet Ateş, İstanbul 1985; Hüseyin Atay, "Bazı İslam Filozof ve Düşünürlerine Göre İlimlerin Sayımı ve Tasnifi", *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4, 1980, s. 5; Farabi'nin ilimler sınıflaması için bkz: Osman Bakar, *Classification of Knowledge in Islam a Study in Islamic Philosophies of Science*, Islamic Texts Society, 1998, s. 46-48.

¹³ İbn Sînâ, *Kitâbu'ş-Şifâ Metafizik*, çev. Ekrem Demirli, Ömer Türker, Litera Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 2.

kullandığı kategori Francis Bacon'a kadar devam etmiştir. Bacon ile ilimler yeni bir kategorizasyona tabi tutulmuştur.¹⁴

Konumuzun ana konusunu oluşturan ve klasik İslam düşüncesi içerisinde çok fazla tanınmayan Azerbaycan'ın Urmiye şehrinde dünyaya gelen ve doğduğu yere nispetle isimlendirilen Urmevîde (1198/1283) ilimleri gelecekte olarak klasikleşen şekli ile ikiye ayırmaktadır. Ona göre ilimler ya teorik (*nazarî*) ya da pratiktir (*amelî*). Teorik olan ilimlerin nihaî amacı, sadece bir görüş ve inancın oluşması iken pratik olan ilimlerin nihaî amacı ise insan eylemlerinin niteliğine dair bir görüş ve inancın oluşmasıdır. Teorik ilimler sayesinde nefsin teorik gücü yetkinleşir. Buna karşın pratik ilimler sayesinde ise nefsin pratik yönü yetkinleşir. Nefsin pratik gücünün yetkinleşmesini sağlayan ilimler siyaset ve ahlaka dair ilimlerdir. Nefsin teorik gücünün yetkinleşmesini sağlayan teorik ilimler ise tabiat ilmi, matematik ve metafiziktir.¹⁵

Urmevî'nin ilimleri tasnifinde amelî ilimler sınıfı hemen hemen filozofların üçlü taksimini devam ettirmektedir. Ancak nazarî ilimler bölümüne kelâmın üç ana konusu olan Allah'ın varlığı, sıfatları ve peygamberlik konusunu dâhil etmektedir. Bu üç ana konuyu işlemeden önce bilginin mahiyeti, değeri gibi konuları ele alıp işlemektedir. Bu anlamda O, mutlak anlamda bilgileri üç ana kısma ayırmaktadır. Birincisi akli bilgiler olup akılla bilinip nakil ile bilinmeyenlerdir. İkincisi ise nakli bilgiler denilen yalnız nakille bilinen akılla bilinmeyen bilgilerdir. Üçüncüsü ise hem akıl hem de nakille bilinenlerdir. O bilgileri bu şekilde üçe ayırmasını peygamberin konumu ile ilişkilendirir. Örneğin peygamberlik ve onunla ilgili şeyler akılla bilinirken aklın hakkında hem olumlu hem de olumsuz hüküm verebildiği ibadetler, sevap, günahlara verilecek cezalar gibi konular nakille bilinir. Buna karşın evrenin yaratılmış olması, yaratıcının bir olması gibi bilgiler de hem akıl hem de nakille bilinebilecek konulardır.¹⁶

Urmevî dini ilimleri ise ilm-i usûl ve ilm-i furû ikiye ayırmaktadır. İlm-i usûl akli delillerle ispatlanan Allah'ın zâtı, sıfatları, fiilleri ve peygamberlik gibi dört ana unsur teşkil ettiği ilimdir. Semî delil olmaksızın ispatlanamayan bilgilere furû ilim denir. Bununla birlikte furû ilmi maksûd ve tâbi olmak üzere ikiye ayrılır. Amaç (maksûd) olan ilimler de kendi içerisinde dört sınıfa ayrılır. Bunlar: Tefsir ilmi, hadis ilmi, usûl-i fıkıh ve fıkıh ilmidir. Bununla birlikte maksûd olan ilimlere eşlik eden, onlara tabi olan Arapçaya

¹⁴ Antony Flew, *A Dictionary of Philosophy*, Pan Books Ltd and The Macmillan Press Ltd, 1985, s. 36

¹⁵ M. Cüneyt Kaya, "Bir "Filozof" Olarak Sirâceddin el-Urmevî: *Letâifü'l-hikme* Bağlamında Bir Tahlil Denemesi", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 33, 2012/2, s. 23.

¹⁶ M. Cüneyt Kaya, s. 25-26.

dair ilimler vardır. Bu Arapçaya dair olan ilimler de ana kategori olarak öncelikle ikiye ayrılmaktadırlar. Bunlar müfred ve mürekkeb lafızlardır. Müfred lafızlar ise şu kısımlardan oluşmaktadır:

1. Müfred Lafızlar İlmi (İlm-i Müfredât-ı Elfâz)
2. İlm-i İştikâk (Köken İlmi)
3. Kelime Bilgisi (İlm-i Sarf)
4. Cümle Bilgisi (İlm-i Nahv)¹⁷

Urmevî dini ilimler arasında ilm-i usûl ve ilm-i furû ayrımı yapmakla birlikte bunlar arasında bir karşılaştırma da yapar ve o birçok yönden ilm-i usulün ilm-i fûrudan üstün olduğu görüşündedir.

Klasik düşünce döneminde bilindiği gibi özellikle çoğunluğunu hadisçilerin oluşturduğu selefiler, tasavvufçular felsefe ve kelim ilmine karşı olumsuz bir tavır almış kullanılan delil ve yöntemler açısından eleştirilmiştir. Felsefi düşüncede Gazali ile başlayan eleştiri ve yerme süreci benzer şekilde Şâfiî gibi müçtehitler tarafından kelama yöneltilmiştir. Hatta bu durum Gazali tarafından belli görüşler nedeni ile filozofların tekfiri ile sonuçlanırken kelim sahasında da Müslümanların birbirlerine tekfir etmesine sebep olmuş ve bunun nedeni olarak da kelim ilmi gösterilmiştir.¹⁸

Urmevî ise Gazâlî ve Şâfiî gibi âlimlerin tam aksine usûl ilminin furû ilminden üstünlüğünü ortaya koymaya çalışır ve usûl ilminin bu üstünlüğünü altı konuda göstermeye çalışır.

Bilindiği gibi ilimlerin sınıflandırılmasında epistemolojik önceliği sağlayan ya da buna dayanak teşkil eden husus onların konularıdır. Her ilim dalının kendine has bir konusu vardır ve bu konu ilgili ilim dalının ontolojik temelini oluşturur. Dolayısıyla bu ontolojik temel ilimlerin sınıflandırılmasında önemli bir kriteri ortaya koymaktadır. Hatta denilebilir ki bir filozofun ontolojisi ile ilimlere bakışı arasında hemen hemen bir tutarlılığın aranması da tam bu nedenden dolayıdır.¹⁹ İşte belki de tam bu nedenden dolayı Urmevî usûl ilminin furû ilminden üstünlüğünü ortaya koymaya çalışırken birinci olarak her iki ilim dalının da konusunu gündeme getirir. Ona göre birinci olarak ele aldıkları konular itibariyle her iki ilim dalına da baktığımızda usûl ilm-i konusu itibariyle Allah'ın zat ve sıfatlarını ele almakta ve bunlardan bahsetmektedir. Furû ilm-i ise diğer başka konuları ele almaktadır. Konularının önem ve üstünlüklerine baktığımızda Allah'ın zat ve sıfatlarından daha üstün bir konu olamayacağına göre bu konuyu ele alıp işleyen bi-

¹⁷ Urmevî, *Letâifü'l-hikme*, nşr. Gulâm Hüseyin Yûsufî, Tahran: İntişârât-ı Bünyâd ve Ferheng-i İrân 1340, s. 26-29 naklen M. Cüneyt Kaya, s. 26.

¹⁸ Felsefi ilmin tehlikeleri için bkz. Gazâlî, El- Münkız Mine'd- Dalâl, çev. Şemsettin Yeltekin, Gelenek Yayınları, İstanbul 2015, s. 44-53.

¹⁹ Hilmi Demir, s. 106.

lim dalı diğer bütün ilim dallarından daha üstündür. Dolayısıyla da konu açısından ele aldığımızda her iki ilimden usûl ilm-i furû ilminden daha üstündür.

İkinci olarak, usûl ilm-i ile diğer tüm ilimleri karşılaştırdığımızda bütün diğer ilimlerinin kaynağını usûl ilmi oluşturmaktadır. Daha doğrusu diğer tüm dini ilimler usûl ilmine muhtaçtırlar. Çünkü Allah'ın zat ve sıfatları bilinmeden hiçbir şekilde Kur'an tefsir edilmez veya fıkhi herhangi bir konuda fakih açıklama yapamaz. Buna karşın usûl ilm-i diğer ilimlere muhtaç değildir. Bu yönü ile her iki ilmi de ele aldığımızda muhtaç olmayan muhtaç olandan daha üstün olduğundan dolayı usûl ilm-i furû ilminden üstündür.

Üçüncü olarak, usûl ilm-i açısından konu itibariyle belli bir tek din olsun veya başka farklı dinler söz konusu olsun değişim söz konusu değildir. Zira tüm tevhid eksenli ilahi dinlerde Allah'ın zat ve sıfatları gibi konular bir ve aynıdır. Hâlbuki furû ilmi dinler açısından değişiklikler arz etmektedir. Bu acıdın değerlendirildiğinde değişmeyen şey değişebilir olandan üstün olduğuna göre usûl ilmi furû ilminden daha üstündür.

Dördüncü olarak Urmevî'ye göre usûl ilm-i iman nokta-i nazarından sırf bu yönü ile kurtuluş sebebi olabilirken furû ilm-i, usûl ilm-i olmaksızın kurtuluşu sağlayamadığından dolayı usûl ilm-inde üstün değildir. Çünkü Allah'ın zat ve sıfatları bilinmeden kurtuluş söz konusu değildir.

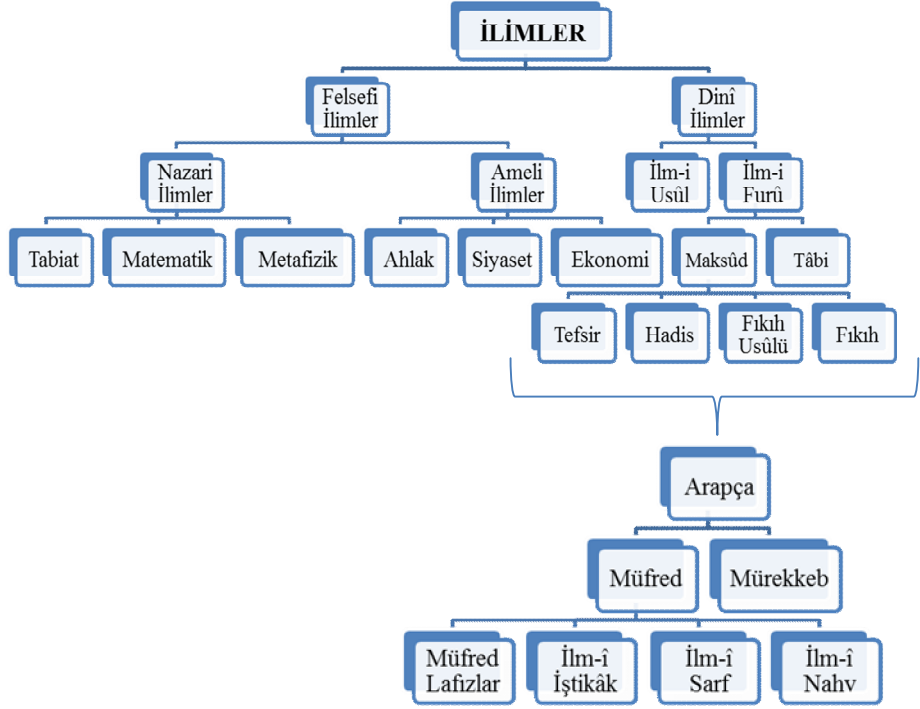
Beşinci olarak Urmevî'ye göre insanlar dua ve yardım dileyişlerinde genellikle Allah'ın birliği ve yüceliğini ifade eden Âyetü'l-kürsî gibi ayetleri okumaktadırlar. Buna karşın furûatı ilgilendiren alışveriş, iddet, miras gibi konuların geçtiği ayetleri okumamaktadırlar. İnceleme konusu açısından baktığımızda Allah'ın birliği, yüceliği, zati ile ilgili ayetler usûl ilm-inin konusu iken miras, hayız, iddet gibi konuları içeren ayetler furû ilminin bahsini oluşturmaktadırlar. Bu yönüyle bile ilm-i usûl ilm-i furûdan daha üstündür.

Altıncı olarak her iki ilmi de kullanmış oldukları yöntemler açısından ele alan Urmevî'yi ilm-i usulün kullanmış olduğu münazâ ve araştırma yönteminin peygamberlerin kullanmış olduğu yöntem olduğunu ve Kur'an'da birçok peygamberin bu metodu kullandığının örneklerinin olması kullanılan yöntemler açısından da ilm-i usulün furû ilminden üstün olduğunu göstermektedir.²⁰

Sonuç olarak ilimlerin çoğalması ile birlikte konu, gaye ve birbirlerinden ayırıcı diğer yönleri ile başlayan sınıflama gerekliliği Arsito'dan klasik İslam düşünürlerine kadar birçok filozof tarafından yapılmıştır. Özellikle felsefi ilimlerde temelde Aristo'nun yapmış olduğu kategorik ayırım İslam

²⁰ M. Cüneyt Kaya, s. 27.

düşünürleri tarafından da benimsenmiş bu anlayış felsefi ilimleri sınıflamada Urmevî tarafından da sürdürülmüştür. Urmevî'nin ilimlere yönelik sınıflandırmasını şu şekilde tabloda gösterebiliriz.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1998.
- Aristotle, *The Metaphysics of Aristotle*, trans, Thomas Taylor, London 1801.
- Atay, Hüseyin, "Bazı İslam Filozof ve Düşünürlerine Göre İlimlerin Sayımı ve Tasnifi", *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4, 1980.
- Audi, Robert, *The Cambridge Dictionary Of Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge 1999.
- Bakar, Osman, *Classification of Knowledge in Islam a Study in Islamic Philosophies of Science*, Islamic Texts Society, 1998.
- Cevizci, Ahmet**, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999.
- Cihan, A. Kamil, "Bilimler Tasnifi ve İbn Sina", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kayseri 2000.
- Demir, Demir, "Klasik İlim Sınıflamasının Epistemolojik Yapısı ve Sorunları", *Kelamın İşlevselliği ve Günümüz Kelam Problemleri Sempozyumu*, İzmir 2000.

- el-Urmevî, Sirâceddin, *Letâifü'l-hikme*, nşr. Gulâm Hüseyin Yûsufî, Tahran: İntişârât-ı Bünyâd ve Ferheng-i İrân 1340.
- Erdoğan, Eyüp, "Platon Ve Aristoteles'in Bilimlere İlişkin Sınıflamaları", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:7, Bahar 2009.
- Farabi, *İlimlerin Sayımı* (İhsau'l-Ulum), çev. Ahmet Ateş, İstanbul 1985.
- Flew, Antony, *A Dictionary of Philosophy*, Pan Books Ltd and The Macmillan Press Ltd, 1985.
- Gazâlî, *El- Münkız Mine'd- Dalâl*, çev. Şemsettin Yeltekin, Gelenek Yayınları, İstanbul 2015.
- Kaya, Mahmut, *Kindi Felsefi Risaleler*, Klasik Yayınları, İstanbul 2014.
- Kaya, M. Cüneyt, " Bir "Filozof" Olarak Sirâceddin el-Urmevî: *Letâifü'l-hikme* Bağlamında Bir Tahlil Denemesi", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 33, 2012/2.
- Kindî, "Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine", *Felsefi Risaleler*, çev. Mahmut Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul 2014.
- İbn Sînâ, *Kitâbu'ş-Şifâ Metafizik*, çev. Ekrem Demirli, Ömer Türker, Litera Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Plato, *The Republic of Plato*, trans. Allan Bloom, BasicBooks, 1968.